

İnanç Psikolojisi: Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi – Üzeyir Ok | Zeynep Aytemis

İDE AKADEMİ DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

İNANÇ PSİKOLOJİSİ

İnanç kişilerin sadece dini konular için kullandıkları bir kavram değildir. Her konuda olup insanın bütün hayatına yön veren bir olgudur. Günümüzde inanç ve iman tanımları karışmakta ve iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu çalışmada inanç üzerinde durularak bireylerin inanç gelişimleri Fowler'ın çalışması ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Yazar kitabın giriş bölümünde kitabın gidişatına yön veren dört soru sormuş ve 4. Bölümde bu dört soruyu tek tek ele alarak kitaptan çıkan sonuç ile beraber okuyucuya aktarmıştır. Ardından inanç gelişim kuramının önemine değinilmiş ve Türkiye'de inanç kavramının nasıl algılandığı, insanların inanç yerine hangi kavramları kullandığı konularına değinilmiştir.

Kitabın "İnanç" başlıklı birinci bölümünde inanç yerine kullanılan kelimelerin aslında ne anlama geldiğine, inanç sözcüğünü tanımlamanın güç bir durum olduğuna ve Fowler gibi bazı psikologların inanç tanımlarına yer vermiştir.

İkinci bölümde inancın yapısı ve içeriğine, inanç gelişim kuramının aşamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Yazar Türkiye'de yapılan araştırmalara değinerek aşamaları örneklendirmiştir. Bu bölümde kurama yöneltile eleştiriler, yeni öneriler yazar tarafından objektif bir üslup ile ele alınmıştır. Ardından kuramın sosyolojik boyutuna değinen yazar inancı İslam perspektifinden anlatarak ikinci bölümü sonlandırmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye'de konu ile ilgili yapılan bir çalışmanın detayları sunularak Türkiye'de yaşayan insanların inanç gelişim aşamalarına değinilmiştir.

Bu çalışma hem kuramın inanç gelişim kuramının Türkiye'de uygulanış alanından bahsetmesi hem de inanç ile alakalı kurumlara uygulama alanı sunması konusunda önemlilik arz etmektedir.

GİRİŞ BÖLÜMÜ

SORULAR VE HEDEFLER

Çalışma genel olarak 4 soru üzerinde gelişmiş ve yer yer bu sorulara cevap aranmıştır. Bu sorulara değinecek olursak:

1. Fowler'ın inanç tanımı göz önünde bulundurularak dinler üstü bir inanç modeli geliştirmek mümkün müdür?
2. Türkiye şartlarında bu kuramın uygulanabilirliği nasıldır?
3. Bu kuramın diğer disiplinlere yansımaları ne şekilde olmuştur?
4. Kuramın Türkiye'ye katkısı nedir?

İNANÇ GELİŞİM KURAMININ ÖNEMİ

Yaşamın bütün alanları iç içe geçmiştir. Bu alanlar birbiri ile bağlantılı bir şekilde insanın inanç dünyasına etki etmektedir. Böyle bir ortamda inanç gelişim kuramını öğrenmek önem arz eden bir konudur. İnanç gelişim kuramı bireye üç şekilde katkı sağlamaktadır. İlk olarak bireye hem inancı hem de dini anlamak için önemli bir dinamik sunar. İkinci olarak inancın değişip gelişebileceği yahut da bütünlüğünü koruyabileceği konusuna değinmiş son olarak da aşkın-içkin konusuna yeni bir soluk getirmiştir. Buradan yola çıkarak inanç gelişim

kuramının öğrenilmesi önemli kılan en önemli noktalardan birinin, inanç gelişim kuramının din pedagojisine hazırlık oluşturacağıdır. Diğer bir önemli husus da bu kuramın hem psikolojiyle hem de psikoloji ötesi ile bağlantı kurmasıdır.

TÜRKİYE'DE İNANÇ

Toplumda bulunan mevcut inanç yapısı bireylerin inancında büyük oranda etkiler. Türkiye'ye bakarsak birçok inanç, dil ve din farklılığının olduğunu ve bu farklılıkların sosyal alanda bir arada yaşadıklarını görürüz fakat genel olarak topluma bakıldığında toplumun büyük bir çoğunluğunun Müslümanlardan ve nüfusları az olmakla birlikte Hristiyan ve Yahudilerden oluştuğunu görmek mümkündür. Fakat bu üç dine mensup olanlar incelendiğinde kendi aralarında birçok mezhep, grup ve cemaate ayrıldıkları görülür. Her grubun kendini diğerlerinden ayırdığı bir inancı vardır. Söz konusu Türkiye olunca tek tipe bir inanç yapısından söz edilemez. Yani aynı ortak değeri taşıyan gruplarda farklı inançlara rastlamak oldukça mümkündür.

Birçok inanç iç içe yaşamaktadır ancak burada önemli olan husus bu inanç gruplarının birbirlerine nasıl baktıkları konusudur. Konu ile ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalara baktığımız zaman genelde dini gruplar kendilerine ters düşen diğer dini gruplar ile aynı ortamda yaşamak istememekte ve onların haklarına saygı konusunda olumlu tutum gösterememektedirler.

Sapkınlık kelimesi genel olarak bir grubun kendine zıt inanç taşıyan kendi geleneğinden uzak kimselere karşı kullanılmıştır. Fakat Sünni ve Aleviler üzerinde yapılan bir araştırmada tarih boyu iç içe yaşayan ve aynı gelenekten gelen iki grubun birbirlerini sapkın olarak nitelendirdikleri gözlemlenmiştir. Kendini ana akışın temsilcisi olarak gören guruplar bu akıştan ayrılan grupları tehlikeli olarak görmüşlerdir. Yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalardan genel olarak çıkan sonuç dini grupların birbirlerine karşı hoşgörüsüz olduklarıdır. Bu sebeple kişilerin diğer bireylerin yaşam haklarına saygı duymaları için bilgilendirilmeleri gerekmekte ve olumsuz bir durumun ortaya çıkması için bazı önlemler alınmaktadır. Sosyal, kültürel ve politik alanlarda alınacak bu önlemlere kişisel gelişim kuramı önemli katkılarda bulunacaktır.

Türkiye 1923 yılından itibaren laiklik sistemine geçmiş ve bu tarih itibari ile hem yasaların bireylerin din ve fikir hürriyetine hem de kişilerin kendilerine ve başka bireylerin din ve fikir hürriyetine karşı hak, sorumluluk ve sınırları ile ilgili birçok maddeye anayasa ve kanunlarda yer verilmiştir. Bu maddeler tek tek ele alınıp incelendiğinde göze çarpan konu maddelerin genel anlamda kullanım sınırları tam olarak ifade edilmemiş, kullanılan ifadelerin ise ya çok genel ya da tam olarak neyi ya da kimleri kastettiği belirlenmemiş olması idi.

1.BÖLÜM İNANÇ

Din psikolojisi "İnsanlar neden dindar olur?" yahut da "Nasıl dindar olur?" gibi sorular sorarak bunları açıklamaya yönelik birçok kuram geliştirmiştir. Bu sorulara yanıt arayan kuramlar cevapları geleneksel dinlerin ötesine taşıyarak inancın dini değil insani bir olgu olduğunu vurgulamışlardır. İnananlar evreni sorgulayıp anlamlandırabilirler ve inançlarına dinamik kazandırarak yaşam boyu geliştirebilirler. Bunlara karşılık bir inanca sahip olmak ya da olmamak toplumlar tarafından yanlış anlaşılmış bir dine mensup olmayan kişinin hayatı anlamlandıramayacağı ve bir dine sahip olan insanında bu inancını pasif olarak yaşayıp dinamik kazandıramayacağı sanılmıştır.

Günümüzde dindarlık ile ilgili birçok kavram kullanılmaya başlamıştır. Bunlara değinecek olursak;

Dindar, manevi, inançlı gibi kavramlar daha özelde ise Müslüman, Hristiyan gibi nitelendirmeler dindar olan bireyler için kullanılmıştır. Birçok kavram dindarlık yerine kullanılsada genel olarak dindarlık ile tam olarak neyin kastedildiği konusu kullanan ve tanımlayan kişiye göre değişir. "Dindarlık bir dinin kanunlarına samimi bir şekilde bağlılık ifade eder" gibi genel bir tanım yapılırsa da bu konuya ilişkin psikologlar kendi çerçevelerinden ve inançlarından yola çıkarak tanım yaptıkları içi ortak bir sonuca varmak zordur.

Glock yapılan din ve dindarlık tanımlarının genel olarak beş boyuttan oluştuğunu söyler. Bunlar aşkın bir varlığı kabul edip dini duyguyu yaşama; deneyimsel boyut, inanç ve iman yönü; ideolojik boyut, dinsel ritüellerin yapılması; ayin boyutu, inanılan din hakkında en azından asgari bir bilgiye sahip olma; entelektüel boyut ve etik kuralları kapsayan; sonuçsal boyuttan oluşur. Bütün bunlara bir dini grup veya cemaatin içinde olma anlamına gelen toplumsal boyutu eklemekte mümkündür.

Maneviyat, dindar bireyi nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Maneviyat, bir insanlaşma sürecidir ve bu sürecin başarılı olması dine bağlıdır.

Allport iç ve dış güdümlü dindarlık bahsi ile psikolojide öne çıkmış ve zaman içiğinde iç güdümlü dindarlık olgun dindarlığı ifade etmek için kullanılır olmuştur. Batson iç ve dış güdümlü dindarlık konusu üzerinde çalışarak iç güdümlü dindarlığı ikiye ayırmış yeniden tanımlamaya başlamıştır. Dini kendi emellerini gerçekleştirmek için kullanmak araçsal din, bireyin inandığı değerleri içselleştirip bütün yaşamına entegre etmeye çalıştığı dindarlık amaç olarak din, hazır cevaplardan ziyade soru sorup araştırarak dini anlamaya çalışan bireylerin dindarlığı da arayış olarak din şeklinde ele almıştır.

İman, inanç, itikad Türkiye’de sıklıkla kullanılan terimlerdir. Zaman içinde Türkçe, Farsça, Arapça, İngilizce (Faith) birçok kelimeye yer verilmiştir. Bütün bu kelimeler birbiri yerine kullanılmaktadır. Yabancı kaynaklardan alınan inanç ile ilgili kelimelerin çokluğu, her ülkenin bu kelimeleri kendi geleneklerine göre kullanmaya başlaması, din psikologlarının bu kelimelere yeni anlamlar kazandırarak kendi kuramlarında kullanması, din psikolojisinin kullandığı kavramların geleneksel olarak farklı tanımlamalara tabi kılınması bu kavramların farklılıklarını belirginleştirmede ve hangi anlamlarda kullanılacakları konusunda bir netlik sağlayamamaya neden olmuştur. Bu zorluk yapılan akademik çalışmalarda önemli bir sorun teşkil etmiş ve hangi kavramı neden kullanmak gerektiğini açıklanmaya çalışılmıştır.

Konunun daha net olarak anlaşılması için inancın İslami literatürde nasıl kullanıldığınıörneğine değinilmiştir. Kur’an’a baktığımız zaman iman ve İslam terimlerine yer verilmiştir. Bu sözcükler yer yer benzer anlamlarda kullanılsa bile iman, tasdik etme ve İslam da boyun eğme anlamlarını karşılamak üzere kullanılmıştır. İman kişinin bir bütün halinde eylemlerini tanımlamaktadır. Bunun içinde (yani eyleme geçebilmek için) bilgi ön şart olarak sunulmuştur. Kur’an kişileri imana davet etmiştir. İmana davet ise bir bütünlük halinde inanca davet olarak algılanabilir. Bu ise hemen gerçekleşecek bir olay değildir, belli bir zamanı kapsar yani kişinin imandan önce bunu özümsemesi gerekeceği için iman birden ortaya çıkmaz.

FOWLER’İN İNANÇ TANIMI

Fowler inancı bir insan eyleminin dinamiği olarak tanımlar. O, inancın kolayca tanımlanamayacağı görüşündedir ve inancı tanımlayabilmek için “Kişinin inançlı olma durumu nasıldır?” sorusuna yanıt aramıştır. Birçok inanç tanımı yapsa da inancı bir anlam bulmak, bir anlam tarafından bulunmak ve bir ahenk yakalamak olarak görür. İnanç bütün olarak bir kişiliği kapsar. İnanç bilme kavramı ile yakından ilişkilidir. Fowler’e göre kişi inanç olmadan uzun bir süre yaşayamaz. O kadar çok inanç vardır ki nerede ise her bireyin inancı kendine özgüdür. O inancı insanların akıllarında bulundukları bir olgu olarak görmez inanç insanların yaptıkları ile ilgilidir. İnanç, anlam oluşturmaktır. Özetle, bireyler içinde bulundukları bilme eylemi çevresinde bir aktive oluştururlar. Bu aktivitelerin en önemli unsuru güven ve bağlılıktır çünkü aktivite bu iki ilişki yoluyla gerçekleşir. Güven ve bağlılık zamanla kişinin dünyasını anlamlandırır. İşte bu anlam inancın temelini oluşturur.

İnanç sadece bireyde oluşmaz onun oluşumunda kişinin çevresi ile olan etkileşimi önemli bir rol oynar. Aynı zamanda kişi inanmaya başlayınca inandığı şey ile bir iletişim halindedir. Bu durum inancın ilişkisel yönünü ortaya çıkarır. İnancın üç unsuru bulunur ve bunlar birbirleri ile bağlantılıdır.

a) Benlik

b) Bu benliğin içinde bulunduğu toplum

c) Benlik ve toplumun paylaştığı değerler

Bu üçlü ilişkiden yola çıkarak Fowler, "kişi hem değerlere hem de bu değerleri paylaştığı topluma bağlılık gösterir", der. İnancın ortaya çıktığı yer benliktir. Bu benlik ilişki içinde olduğu topluma ve toplumun paylaşılan değerlerine bağlıdır. Fowler'e göre bu paylaşılan değer Tanrı'dır (ancak paylaşılan değerleri tek başına Tanrı değil, farklı kişi ve düşüncelerde oluşturabilir). Bu durum Yunus Emre'nin (Neye kim bakar ise ol yüzündür, Kim ne sanursan kend özündür" dizileri ile Türk-İslam Geleneğine yansımıştır. Özellikle inancın bir benlik ve şahsiyet olarak tanımlanabileceği husundan yola çıkarsak şahsiyetin yukarıda bahsettiğimiz üçlü ilişkiden ortaya çıktığı rahatlıkla görülmektedir (yani, benliğin, Tanrı, çevre ve toplumla oluşan maddi ve manevi ilişkisi şahsiyeti oluşturur).

İnancın karşıtı nihilizmdir. Nihilizm uzun vadede hiçbir şeye güvenmeme olaylara anlık yaklaşma durumudur. Nihilizm bir anlam oluşturma konusunda umutsuz olmaktır.

Fowler varoluşsal ve us-temelli/us-temelsiz-tikel olmak üzere iki tür inançtan bahsetmiştir [1] .

Us-temelli/us-temelsiz-tikel inançta önermeler inançta ise semboller ön plana çıkmaktadır.

Us-temelli/us-temelsiz-tikel inanç, inancın kendini ifade etme yollarından biri olup aşkın tecrübeyi hissetmeden onu kavramlara/önermelere dönüştürmektir. İnanç ise bu önermelere bağlılık olarak ifade edilebilir.

2.BÖLÜM İNANÇ KURAMINDAN İNANÇ GELİŞİMİ KURAMINA

Reich'e göre ideal bir dinsel gelişim kuramında; anlamlandırma süreçlerinin ruhsal süreçlere etki etmesi gerekmekte, gelişimde etkili olan içsel ve dışsal güçler arasındaki farka değinilmeli, sosyal bağlamın dinsel gelişim üzerindeki etkisi, dinsel gelişimin evrensel ve bireysel özellikleri ve son olarak dinsel gelişimide destekleyen ve engelleyen faktörlerin neler olduğu konularına yer verilmelidir.

Fowler gelişim kuramını oluştururken bunu yaşadığı dönemin tartışmalarından ve görüşlerinden uzak olarak geliştirmemiştir. O kendi dönemimin görüşlerinde olan ahlaki gelişimin dinsel özelliklerden uzak olduğu görüşüne karşı ahlaki gelişimin dinsel boyutu bulunduğunu öne sürmeye başlamış ve duygu ve benlik kavramlarını inancın içine dahil etmiştir. Fowler'ın gelişim kuramı zaman içinde birçok kez değişiklik geçirmiş olsa dahi bu kuramın alt yapısını genel olarak yapısal-gelişimsel gelenek oluşturmuştur. Fowler'ın çalışmasının orijinalliğini onun inancın içeriği ve yapısı arasındaki farkı ortaya koymasında aramak isabetli görünmektedir. Fowler sadece inancın yapısı üzerinde durmamış içeriğinede önem vermiş ve bir kişinin inancının yapısı ve içeriğinin kişinin yaşamını anlamlandırdığını ifade etmiştir. Hem Türkiye'de hem de birçok ülkede Fowler ve arkadaşlarının oluşturduğu gelişim kuramı üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

Gelişim kuramının oluşumu ile ilgili konulara değinen kitap bu kuramın daha net anlaşılması için gelişim kuramının temelini oluşturan bazı kavramları açıklama gereği duymuştur.

İNANCIN YAPISI: Yapı, içeriğin anlaşılması, ifade edilmesi, değiştirilmesini vs. sağlayan modeldir. Bir yapı kendi içinde organize olmuştur. Yapılar değişen hayatta değişmeyen örnekleri görmeyi sağlar. İnancın yapısı birden çok bileşen ve etkileşimden oluşur.

İNANCIN İÇERİĞİ: İnancın içeriği bireylerin değer verdiği, yasaklarına uyduğu değer merkezlerinde meydana gelir (mitoloji, hikmetli sözler gibi). İnancın içeriğini değer sisteminin varsayımları oluşturur.

İnancın içerik ve yapısı birbirleri ile yakından ilişkilidir. Yapı içeriği şekillendirirken içerikte yapıyı etkiler. Bir kişinin inanç gelişim yapısını belirlemek içerik sayesinde gerçekleşir.

İNANÇ AŞAMASI: Aşama belirli bir sürede bir kişinin düşünce sürecinin oluşturan işlevsel yapıların birbirlerine uyumlu olmuş halidir.

İNANÇ GELİŞİMİ: Aşama kavramı içine gelişimi de alan geniş bir kavramdır. Bireylerin inançları yaşamları boyunca aşama aşama gelişim göstermektedir. İnanç gelişimi ve yaş arasındaki orantı kişiden kişiye

değişebilmektedir.

İNANÇ AŞAMALARININ BOYUTLARI: Fowler inanç gelişiminin boyutlarını belirlerken sırasıyla mantıksal düşünme, sosyal görüngen edinme ve ahlaki düşünme gelişimini kuramın içine eklemiş son olarak da sosyal grubun sınırları, otorite merkezi, kozmolojik ahengi ve sembolün işlevi olmak üzere dört boyutu çalışmasına eklemiştir. Bu yedi boyutun yapıları birbirleri ile etkileşim içindedirler.

İNANÇ GELİŞİMİ AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Aşama 0 (temel inanç): (0-3/4 yaş) insanların hayatlarının ilk yıllarında edindikleri ve yaşadıkları hayatın geri kalan parçasını büyük oranda etkiler. İlk yıllarda oluşturulan inançlar bireylerin gelecekleri için oldukça önemlidir. Anne karnındaki çocuk annelerin hislerini alıp bazı duyular edinir. Doğum ise bebek için bir travmadır. Bebek ilk olumsuzluğu dünyaya gelme ile edinmiş olur. Çocukluğun ilk yıllarında temel bakıcısı olan etkileşimi çocuk için geleceğe bakış mahiyetinde önemlidir. Çocuk bu sayede hayata karşı temel güven veya güvensizlik duygusu kazanmış olur.

Aşama 1 (sezgisel/yansıtımlı inanç): (3/4-7/8 yaş) çocuk yaklaşık iki yaşına geldiğinde konuşmaya başlar çocuk için işitme ve konuşma bu yaşta oldukça etkili iki işlevdir. Bu yaşta çocuk etrafını taklit etmeye başlar. Çocuk dünyayı anlamlandırmaya başlar ve gerçek dünyaya ilgi duyar. Çocuk dinsel öğreti ve hikayelerle anlam dağarcığını geliştirir.

Aşama 2 (mitsel-literal inanç) : (6/7-11/12 yaş) eğitim çağına gelen çocukta gözlemlenen bu aşamaya bazı yetişkin ve ergenlerde de rastlanması mümkündür. Bu dönem somut işlevsel düşünme ile başlar. Bu yaşta inanç çocuğun etrafında gördüğü kurumlara dayanıp güvenmesi yolu ile gerçekleşir. Bu aşamada hikayeler önemlidir. Çocuk hikayelere yeni anlamlar yükler.

Aşama 3 (yapay-geleneksel inanç): (11/12-17/18 yaş) soyut işlem dönemidir. Her türlü konu ve düşüncenin kavranmaya başladığı dönemdir. Bu aşamadaki ergenin inanç sistemi geleneksel inançlardır. Bu inanç ilk başlarda yapay olsada zamanla bireyler o inancı kendilerinin yaparlar. Kişi ebeveynlerinin inançları ve öğretilerini takip eder ve onları sanki kendininmiş gibi hisseder. Bu aşamada ergen inançlarına eleştirel olarak bakmayı öğrenemez.

Aşama 4 (bireysel-bilinçli düşünceli inanç): (17/18 yaş ve sonrası) kişi artık hayatını kendi seçip kendi görüşü ile anlamlandırmak ister. Kişi etrafında yer alan farklı değerlere eleştirel bir gözle bakmayı öğrenir. Kişinin kendini gerçekleştirdiği aşamadır.

Aşama 5 (birleştirici inanç): (çoğunlukla otuz yaş sonrasında görülen dönem) bu aşamada bir konuya farklı pencereden bakılabilir. Olguları kendinin önceden geliştirdiği düşünce kalıplarına sokmaya çalışmaz. Bir metnin kendinin açıklayabileceğinden daha fazlası olduğunu görür. Kişi kendi dışındaki diğer dinlerle karşılaşmaya hazırdır kendinden farklı inançlar olduğunun farkındadır.

Aşama 6 (evrensel inanç): (nadiren otuz yaş öncesi) kişi kendi ihtiyaçlarına değil evrensel tutkulara bağlıdır. Fowler bu aşamanın tanımlanmasında güçlük çektiğini bu aşamaya ancak beşinci aşamanın hatırlanması ile gelinebileceğinin vurgusunu yapar. O, bu aşamaya bazı kişileri örnek olarak göstermiştir. Gandi, Martin Luther King...

Bir aşamadan diğer aşamaya geçiş döneminde kişinin o ana kadarki bilme, haklı çıkarma ve değerleri değişime uğrar. Yazar bu durumu çakılı çivilerin gevşemesi tabiri ile açıklamıştır. Kişinin yakın birini kaybetmesi ve geçirdiği krizler bu geçişleri tetikler. Birey geçiş döneminde dört farklı dönem geçirir. İlk olarak birey içinde bulunduğu aşamadan kopar. Bunun ardından birey iç düşünce geliştirir. Kişi yeniden bir denge ve iç odaklaşma yaşar son olarak da yeniden bir iç bütünlük kazanır. Böylece diğer bir aşamaya geçilmiş olur. Aşamalar arası geçiş herkes için aynı olmayabilir. Bazı kişiler geleneksel inanç aşamasından erken bir dönemde çıkamazken bazıları da erkenden birleştirici inanç aşamasına geçiş yapabilirler.

İNANÇ GELİŞİMİNİN SOSYOLOJİK BOYUTU

Sosyal çevre, kültür ve medya bireyler ve toplumlar üzerinde hem yıkıcı hem de yapılandırıcı tarzda etki etmektedir. Günümüz medyası olayları parçalanmış olarak gösterdiği için kişilerinde bilinç ve bilinçaltının parçalanmış ve bütünlükten uzak olması mümkündür. İnsanlar yaşamın unsurları arasında bir bağlantı kurmak isterler eğer yaşam parçalanmış olarak algılanırsa kafa karışıklığı, stres ve dağınıklık ortaya çıkabilir ve bireyler bu sebeplerden dolayı acı çekebilirler.

Aile, çocuğa bireysel değer, inanç ve kültür aşılamadaki en önemli kurumdur. Ancak günümüzde aile bu görevleri tam olarak yerine getirememekte ve çocuklarda ailelerin anlattıkları gelenekleri fazla kullanmamaktadır.

Yapılan araştırmalarda gruplar bireylerin inanç gelişimlerinin etkilemektedir. Bir gurubun inanç gelişim düzeyi bireyinde inanç gelişim düzeyini etkiler. Grupların inanç konusundaki beklentileri birbirinden farklı olabilir.

İnanç gelişim kuramının ortaya çıkıp gelişmesinde politika, ekonomi, kültür ve tarih etkili olmuştur. Geleneksel dinsel kavramlardan uzaklaşma dünyeviliğe düşkünlüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İnanç gelişim kuramında yapısalcılık düşüncesi oldukça etkili olmuş ve bu kuramda genel olarak bireysellik öne çıkmıştır. Bu nedenle kişilerin sosyalleşmesi önünde bir kısıtlama meydana getirir. Bu yüzden kuramın bireysel ve sosyal alanı birlikte düşünmesi gerekmektedir.

İNANÇ GELİŞİM KURAMINA YÖNELTİLEN OLUMSUZ ELEŞTİRİLER VE YENİ ÖNERİLER

Fowler bu kuramı ortaya koyarken bir psikologdan ziyade teolog gözüyle kurama yaklaşmıştır. Bu sebeple çalışmada kendi dinini ön plana çıkarmıştır. Bu da kuramın daha çok teologlara hitap ettiği, ampirik çalışmalarla karşılaştırıldığında daha biçimsiz ve az kullanışlı olduğu yönü ile eleştirilmiştir. Diğer bir eleştiri de kuramın ergen ve yetişkinlere uygulanabilir olarak gözükmektedir. Çocuklara fazla uygulanabilir gözükmemektedir. Ayrıca kuram farklı ülkelere hitap edip etmeme konusunda da bir kafa karışıklığı meydana getirmiştir.

Kuramın aldığı eleştirilerle bakılarak kuramın tamamen göz ardı edilmesi yanlış olur. Bu sebeple onu tamamen dışlamak yerine eksik yönlerini düzelterek geliştirmek daha anlamlı gözükmemektedir.

İNANÇ GELİŞİM KURAMI VE İSLAM

Bu bölümde İslam ile gelişim kuramı arasındaki ilişkiye değinilecektir. Bu kuram daha çok yazılı olarak uygulanmıştır. Psikologlar yazılı vaazlar üzerinden kişilerin inanç gelişim aşamalarını değerlendirmeye çalışmışlardır.

Kuram ve İslam'ın ana kaynağı Kur'an bir arada düşünüldüğünde;

Kuramın 4. aşamasını Kur'an'da rahat bir şekilde görmek mümkündür. Kur'an çevreye körü körüne uymak yerine insanın düşünmesi ve bunun sonuçlarında inançlarını değiştirmesi yahut yenilemesi gerektirdiğini dile getirir. "...Göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler..." gibi birçok ayet bunun örneğini oluşturmaktadır.

4. aşama kabul edilirken 2. ve 3. Aşamada eleştirilmiştir. "...Atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız..." kafirleri doğruya çağırdıktan sonra onlardan alınan bu cevap ve buna benzer Kuran'da geçen birçok ayet 2. ve 3. aşamanın eleştirildiğini göstermektedir.

Hız. İbrahim'in babasına gidip sen putlara tapıyorsun ve ben seni ve kavmini açık bir sapıklıkta görüyorum demesi 3. aşamadan 4. aşamaya geçişin bir örneğini oluşturmaktadır.

5. aşama ile ilgili örneklere az rastlanmaktadır. "...Sizi birbirinizle tanışasınız diye milletler, kabilelere ayırdık..." ayeti farklı inançları kabul etme noktasından 5. aşama için anlaşılır bir örnek oluşturmaktadır.

Kur'an'da iman için Allah'ın yardımının önemli olduğundan bahsedilse bile her kişi kendi iman ve inançlarından sorumlu tutulmuştur. Bu nokta İslam ile kuram arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

3. BÖLÜM MÜSLÜMANLAR ARASINDA İNANÇ GELİŞİMİ. AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde kuramın Türkiye'deki yansımaları ele alınacaktır. Böylelikle kuramın kullandığı yöntem konusunda bilgiler sunulacaktır.

1.YÖNTEM

Dinin bilişsel gelişimsel çalışma biçimi ya yumuşaktır ya da katıdır. İnanç gelişim kuramı yumuşak metodu seçmiştir. (yani uygulama alanın geniş olması anlamına geliyor). Fowler'ın çalışması hem betimleyici hem de normatiftir. Fowler bilgi edinebilmek için birebir görüşme tekniğini kullanmıştır.

Görüşme Tekniği ve Özellikleri:

Fowler görüşme yaptığı kişilerin inançlarına göre soruları (az miktar) değiştirerek 4 madde altında topladığı 25 soru sormuştur. Bu dört bölüm sırası ile yaşam incelemesi, ilişkiler, mevcut değerler ve kendini adamlar son olarak da din başlıkları altında toplanmıştır. Yapılan görüşmeler ilk olarak kaydedilmiş daha sonrada yazıya geçirilmiştir. Bu yöntem ile görüşmelere katılan bireylerin yaşamları ve yaşam ilişkileri hakkında geniş bilgiler elde edilmiştir. Bu görüşmeleri yapabilmek için dinsel danışmanlık becerilerine sahip olmak gerektiği psikologlar tarafından vurgulanmıştır.

Görüşme Uygulama Süreci:

Çalışmaya yönelik bütün hazırlıklar tamamlanınca öğrencilere ve öğretim elemanlarının görüşmelere katılımı için üniversitede bir ilan hazırlanmıştır. Yapılan görüşmeler araştırmacıların bürosunda gerçekleştirilmiştir. Güven ve gizlilik prensibi gereği görüşmenin yapılacağı ortam dışarıdan duyulmayacak şekilde dekore edilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce katılımcılara bu görüşmenin sadece araştırma amacı ile yapılacağına dair sözleşme imzalanmıştır. Görüşmelerin ilk dakikalarında katılımcılar konu ile ilgili olarak bilgilendirilmişlerdir. Görüşmeye katılan kişilerin isimleri değiştirilerek onların kendilerini güvende hissetmesi sağlanmış ve görüşme genel olarak sohbet havası çerçevesinde gerçekleşmiştir. Katılımcılara eğer görüşme bittikten sonra araştırmadan çekilmek isterlerse ses kayıtlarının kendilerine verileceği teminat edilmiş ve bu kayıtların araştırmada kullanılması ile kayıtların yok edileceği söylenmiştir.

Bu aşama bittikten sonra sorular sorulmaya başlandı. Bu soruları genişletme yahut açıklık getirme amacı ile yan sorularda sorulmuş genel olarak görüşmeler 1/1.5 saat kadar sürmüştür.

Bu görüşmede kişilere yöneltilen bir gruba ait olma sorusu Türkiye'nin tarihi ve siyasi gelişimi düşünüldüğünde cevap verilmek istenmeyeceği düşünülebilir. Ayrıca görüşmelerde kullanılan merasim ve simge gibi bazı kavramlar halk arasında fazla kullanılmadığı için böyle bir çalışmanın Türkiye'ye uygulanması durumunda bu kelimelerin değiştirilmesi gerektiği düşünülebilir.

BULGULAR VE ÖRNEK GÖRÜŞMELER

Türkiye'de 25 (geneli lisans öğrencisi) kişi üzerinde bu çalışma yapılmış katılımcılardan 10 kişinin inancının 4. aşamada; 5 kişinin inancının 3. aşamada; 10 kişinin 3. aşamadan 4. aşamaya geçiş aşamasında oldukları görülmüş ve çalışmaya katılan lisan öğrencilerden ikisinin 5. aşamada oldukları görülmüş (yaşları itibari ile 5. aşamaya fazla rastlanmadığı için) bu durum hayret verici olarak algılanmıştır. Çalışmada takma isimler kullanılmıştır.

Yapılan araştırmaya bazı örnekler verilmiştir. Bunlar:

3. aşama örneği:Nil

Nil Türkiye’de yapılan görüşmelere katılan bir lisans öğrencidir. O üniversiteye başladığı yıllarda annesini kaybetmiştir ve bu konuyu “imtihan” olarak görmektedir. Ona sorulan din ile ilgili konularda “Rabbimin koyduğu kurallara uymak” cümlesi sık sık yer almıştır. Buradan yola çıkarak Nil’in geleneksel İslam dindarlığını benimsediği görülmüştür Bu sebeple o 3. aşamada yer almaktadır.

4. aşama örneği: Yasin

Yasin 40 yaşında dini İslam olan bir yüksek lisans öğrencisidir. Yasin bireyselliğe önem vermektedir. Kullandığı kalıplara bakıldığında toplumun bakış açısını benimsemekten ziyade kendini ve toplumu eleştirebildiği görülmüştür. Kendi inancı dışında bulunanların dünya görüşlerini onaylamakta ve farklı yaşam tarzlarına saygı duymaktadır. Kültürel değer ve normların göreceli olabileceğinin farkındadır. Bu sebeple O, 4. aşamada olarak görülsede 5. aşamaya yatkındır.

5.aşama örneği:

Yapılan araştırmalar genelde yetişkinler arasında olduğu için 2. ve 6. aşamaya rastlamak çok mümkün değildir. 5. Aşamaya ise azlıkla rastlanabilir.

5.aşamanın örneğini oluşturmak için Yunus Emre örnek olarak verilmiştir. Yunus Emre’nin dizeleri incelendiğinde onun zıtlıkları yaşamın bir parçası olarak tasvir ettiği görülür. O din, mezhep, millet kavramlarını aşmış yetmiş iki millet düzeyine çıkabilmiştir. O aşk teması üzerine evrenselliği bina etmiştir. Onun bu tutumu 5. aşama olarak gösterilebilir.

İNANÇ GELİŞİMİNİN SOSYO KÜLTÜREL AKTİVE SİSTEMİ

Bu bölümde bireyin inançlı olma modeli sunulacaktır.

Sosyo-kültürel aktivite kuramı Vygotsky’e dayandırılır. Ona göre insanın zihin kapasitesinin gelişimi sosyal etkileşim ile beraber yürür. Yani zihin tek başına toplumsal etkileşimden uzak olarak düşünülemez. Zihnin şekillenmesi bireyin içinde yaşadığı toplumu da kapsayan bir durumdur. Bu kurama göre inanç gelişimi bireyin içinde bulunduğu grupla yakın bir etkileşim içindedir.

Zihinsel aletler, dil, yazı, sembol gibi sosyo-kültürel unsurlarda oluşur. İşte bu aktiviteler kültürün bireye geçmesini ve bireyin gelişimini sağlamaktadır. Bu kuram çevresinde günümüzde oluşturulan araştırmalar bireylerin farklı ortamlarda oluşturdukları aktive sistemlerini ve onu oluşturan üniteleri belirlemeye çalışmışlardır. Her düzenli aktivite başka birileritarafından gerçekleştirilir. Bireysel aktivite sistemini oluşturan unsurlar dinamik ve bir üniteye yaşanan sorun diğer bir üniteyi de etkiler. Bunlardan yola çıkarak bir bireyin aktivite unsurlarını incelemeye çalışırsak;

Sevda’nın İnanç Aktivesinin Unsurlar:

Sevda 34 yaşında olan bir yüksek lisan öğrencisidir. Onun dini İslam’dır. Yapılan görüşmelerde

İnancın Öznesi: Sevda’nın doğrudan kendi benliğini algılaması ile ilgilidir. “Sevda kendini nasıl algılamaktadır?” sorusunun cevabıdır.

İnancın Nesnesi: psikolojik uyum bozukluklarının ifadesidir. Sevda’nın “Allah bizi yaratmış ama nedenona ibadet ediyorum ki?”demesi gibi.

Aracı Yapıtlar: Sevda’nın inancına aracılık eden ve çeşitli sembollerden oluşan sözel aletlerdir. Bu araçlar çoğu zaman kültürel unsurlardır. Yani Sevda inancını içinde bulunduğu kültüre bağlı olarak oluşturmaktadır. Ezan, peygamber, alkol Sevda’nın inancını yönlendiren araçlardır.

Kurallar: Sevda’nın inancını yönlendiren normatif kuralları, davranışları ve ritüellerinden vs. oluşur. Dinini araştıran Sevda’nın sabah kalkınca ezanı duyması ve belli bir süre sonra kendini kötü hissederek sabahları

ezanı duyunca namaz kılması daha sonra ise bunu beş vakit namaza çıkarması gibi.

Gruplar ve İnanca Katkıları: Grup üyeliği kişinin aşamalarının gelişmesinde inanca önemli katkılar sunar. İnanç bireyin içinde bulunduğu grupla dayanışma halinde gerçekleşir. Sevda'nın maneviyatının kuvvetli olduğunu düşündüğü insanlarla bir araya gelip onlardan bir şeyler öğrenmeye çalışması gibi.

4.BÖLÜM ÇIKARIMLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde inanç gelişim kuramının hangi alanlara nasıl katkıda bulunduğu konusuna değinilecektir. Giriş bölümde bahsedilen 4 soruya paralel olarak ilerleyecektir.

DİNLER ÜSTÜ BİR İNANÇ MODELİ GELİŞTİRMENİN GEREKLİLİĞİ

Fowler'ın inanç tanımı ve tasarımı göz önüne alınarak kültürler, inançlar veya dinler üstü bir inanç modeli mümkün müdür?

Fowler'a göre inanç bir insan evrenselidir. Bu çalışma da bu görüşü savunur. Evrensel olarak görülmesinin nedeni bireylerin gelişiminde çevrenin büyük oranda kişinin tutum ve inançlarını şekillendirmesidir. Kurumlar üstü bir inanç modelini bu bağlamda geliştirmek mümkündür ancak bunun olması için teoloji ve psikolojinin birlikte çalışması gerekir.

Böyle bir inanç modeli dinlerin inanç tanımı yetersiz olduğu için yahut onların görüşlerini yermek için değil birçok inancın bulunduğu toplumlarda kişilere eşit mesafeden bakılması açısından büyük önem taşır. Ancak böyle bir modelin bir dine mensubiyet gösteren insanlar arasında dikkate alınmama olasılığında vardır. Bu sebeple de sınırlı bir kitleye hitap edebilir.

İNANÇ AŞAMA KURAMININ TÜRKİYE ORTAMINDA GEÇERLİLİK DURUMU VE ÇEŞİTLİLİĞİ

İnanç gelişim kuramının Türkiye için geçerliliğinin söz konusu mudur?

Bu konuda Türkiye'de yürütülen çalışmalara baktığımız zaman 3. ve 4. aşamanın genel de daha yaygın olarak görülmektedir. 3. aşama geleneksel halk dindarlığını 4. aşama bu geleneksel dindarlık anlayışının eleştirilmeye başlandığı aşamayı temsil etmektedir. İslami literatürde 3. aşama taklidi iman 4. aşama ise tahkiki iman olarak yer almaktadır. Bu iki aşamanın diğer aşamalara göre neden daha fazla kullanıldığı sorusuna gelinecek olursa 3. aşamanın inançlı toplumlarda yaygın olarak görülmesi sosyolojik bir gerçeklik olduğu Fowler tarafından dile getirilmiştir.

Bu kuram Türkiye'de uygulanmaya çalışılsa da eleştiriye açık ve Türkiye şartlarına uygun olarak geliştirilmeye muhtaçtır.

İNANÇ AŞAMASI KURAMININ DİĞER DİSİPLİNLERE YANSIMASI

İnanç kuramının diğer disiplinlere yansımaları nasıl olabilir?

Fowler bu kuramı ele alırken iki farklı stil kullanmıştır. Bunlardan birincisinde kuramı genel bir tarzda ele alırken ikincisinde kuramı Hristiyanlık inançlarına hizmet için ele almıştır. O kuramını başka disiplinlere (teoloji, din psikolojisi, din eğitimi, dini danışmanlık vs.) yardımcı olmasında büyük önem vermektedir.

Bu kuram oluşturulurken Fowler, psikoloji ve teolojiyi birleştirerek ikisi arasında yakın bir bağ kurmuştur. Örneğin kişinin benlik algısı, kimlik kazanma, zekası kişinin bir inanca yönelme ve benimsemesinde büyük önem taşır. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi kuram hem psikolojiye hem de dini danışmanlığın kullanımında büyük önem taşır. İnanç sadece kişilerin dinleri ile alakalı bir konu değildir. O bireyin hayatının her yönüne yansır. Bu sebeple inanç gelişim kuramı bireyin gelişimini anlamada önemli bulgular sunar.

İnanç konusunda yapılan çalışmalar pratiğe dönüktür. Bu sebeple dini danışmanlık alanı inanç gelişim kuramının ortaya koyduğu ampirik çalışmalardan kolaylıkla yararlanabilmektedir.

Bu kurama göre bir dinin teolojisini oluşturan konular inancın içeriğini oluşturmaktadır. İnancın içeriği kuramla ilgili sonraki çalışmalarda çokça ele alınmıştır. Bu sebeple de kuram inancı etkileyen teolojiye geniş bir çalışma alanı sunar. Ayrıca Fowler kuramı oluştururken bir psikologdan öte teolog edası ile kuramı oluşturmuştur.

Yapılan bazı çalışmalarda kuramın aşamalarının din eğitime katkı sağladığı söylenmiştir. Buna göre eğitim düzeyi düşük olanlarda aşama seviyesi daha düşük eğitim seviyesi yüksek olanlarda aşama seviyesi daha yüksek çıkmaktadır. Sonuç olarak inanç eğitiminde ilerleme kaydetmek diğer alanlarda yapılan eğitimde ilerleme ile doğru orantılıdır. Kuramın geniş bir uygulama alanı vardır (kuramın pedagojik yönü vardır). Bu alanlar arasında din hizmetleride vardır. Kuram sayesinde dini öğretecek kişi muhataplarının gelişim seviyesini dikkate alır ve onlara sevgi ve ilgi ile konuları daha rahat ve anlaşılabilir bir dil ile aktarabilir. Örneğin çocuklara Tanrı sevgi olgusuna önem verilerek anlatılır. Ergen bireye eleştirilerine cevap verecek biçimde Tanrı anlatılabilir.

TÜRKİYE’NİN İNANÇLA İLGİLİ POLİTİK VE SOSYOLOJİK YAPILANMASINA

Kültürler üstü bir inanç tanımı Türkiye’ye nasıl katkı sağlayabilir?

Türkiye farklı inanç ve dinlere kucak açan çoğulcu bir yapıdadır. Bazı kimseler dinlerini içsel olarak yaşarken bazıları da dışsal olarak gerçekleştirmektedir. Ayrıca yaşadığımız toplumda Hristiyan, Yahudilik, Alevilik, Ateizm, Yeni Dini Hareketler gibi farklı inançlar yaşadığı için bütün inanç ve düşüncelere eşit yaklaşılması eşit haklar tanınması konusunda kuram önem taşır.

Türkiye’deki kurumların büyük bir çoğunluğu (politika, okul, üniversite, diyanet bu örnekler çoğaltmak mümkündür) inançla yakından ilgilidir. Kısaca Türkiye’de hem sosyal hemde ekonomik alanlar inancın izlerini taşır. Yapılan çalışmalarda bu kuram ile Sosyo-Ekonomik tutum arasında olumlu bir ilişki olduğu açıklanmıştır. Ekonomik ve sosyal yönden yaşanan gelişmeler kuramın aşamalarında daha rahat bir şekilde yükselinebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durumda Türkiye ekonomik anlamda gelişirse insanların inanç konusunda üst aşamalara göre düşünülebileceği artmaktadır.

Medya kişilerin yaşam stilleri ve inancı üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Bu sebeple devletin medyayı etkin bir biçimde kullanarak insanları daha doğru yönlendirmesi mümkündür.

Bir ülkede kişi başına düşen milli gelir kişilerin hayat standartlarını yükseltmektedir. Ekonomik anlamda rahatlayan kimseler ise inanç konusunda düşünebilmeye daha rahat zaman ayırayabilmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmada inanç gelişim modeli tarihi, ortaya çıkışı, ona yöneltilen eleştiriler çevresinde ele alınmıştır. Türkiye’de uygulama alanına değinilerek 3. ve 4.aşamada bulunan kişilere örnekler verilmiş böylece konu somutlaştırılmış ve gözlemlenebilir hale gelmiştir.

Fowler’ın teoloji ve psikoloji ışığında gerçekleştirdiği model çoğulcu toplumlarda rahat bir şekilde uygulama alanı bulabilmektedir. Böylece evrensel olarak tanımlanan inanç yerel anlayışların üstünde ele alınma fırsatı doğurur.

Bu model dinden ziyade kişinin benlik gelişimini göstermesi sebebi ile eleştirilmiştir. Ayrıca kuramın farklı ülkelerde ne ölçüde uygulanabileceği konusunda tartışılmıştır. Bu eleştiriler kuramın farklı boyutlarla yeni çevrelerde ele alınmasını sağlayacak böylece kuramı genişletecektir.

Kuram birçok disipline katkı sağlamaktadır. Türkiye’deki çalışma alanları bu kurama göre düzenlenerek yeni planlamalar gerçekleştirilebilir. Kişilerin sadece kendi inançlarının yaşamda yer bulabileceğinin düşünülmesi yanlış olur. Bu sebeple kuram özellikle çoğulcu yapıya sahip devletlerde bütün inanç ve tutumlara eşit ölçüde yaklaşma konusunda önemli bilgileri içinde barındırır.

Bu kuramın araştırılması ile çalışmada bazı sorular ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan soru ve problemler inanç gelişim kuramının yeni araştırmaların öznesi olması konusunda önemlilik arz etmektedir.

[1] Varoluşsal inanç kitap içinde çoğunlukla inanç olarak ele alınmıştır.